قومي عوامي جمهوري انقلاب

رسول بخش پليجو

قومي جمهوري انقلاب ۽ عوامي جمهوري انقلاب جا اصطلاح مارڪسي سائنس ۾ مارڪس ۽ اينجلس جي زماني ۾ توڙي لينن جي زماني ۾ پيدا ڪونہ ٿيا هئا. اهي روسي انقلاب کان پوءِ واري دور جي پيداوار آهن. ٻي جنگ عظيم کان پوءِ جيڪي ملڪ يورپ توڙي ايشيا ۾ ڪميونسٽ پارٽين جي اڳواڻيءَ هيٺ آزاد ٿيا، تن کي سرڪاري طرح عوامي جمهوريتون سڏيو ويو هو. جهڙوڪ پولينڊ، زيڪو سلوويڪيا، هنگري، اوڀر جرمني، البانيا، چين، اتر ڪوريا ۽ بلغاريا وغيره. ان وقت قومي جمهوريت نالي ڪوبہ تصور اڃان پيدا نہ ٿيو هو ۽ مارڪسي ٻوليءَ ۾ اڃان داخل نہ ٿيو هيو. قومي جمهوريت ۽ عوامي جمهوريت ۾ جيڪي ٽي اکر (1) قومي (2) عوامي ۽ (3) جمهوريت جا ڪتب آندا ويا آهن، تن جي هتي معنيٰ لفظي نہ پر اصطلاحي آهي، يعني انهن جي معنيٰ عام رواجي نہ پر خاص علمي آهي. جمهوريت لفظ، بادشاهت، آمريت ۽ آپيشاهي جي ابتڙ ضد طور ڪتب آندل آهي. يعني حڪومت جو اهو طريقو، جنهن ۾ اقتدار بادشاهن ۽ ڊڪٽيٽرن بدران عوام جي هٿ ۾ هجي. عملي طرح هن جي شروعات ۾ معنيٰ هئي زميندارِي ۽ جاگيرداري نظام کي ختم ڪري ان جي جاءِ تي عوام جي حڪومت قائم ڪرڻ. شروعات ۾ سرمائيدار طبقو جاگيرداري جي سخت مخالفت ڪندو هو. ان وقت اهو عوام ۾ شمار ٿيندو هو. ان وقت جاگيردارن کي ختم ڪرڻ جي اڳواڻي فقط اهو سرمائيدار طبقو ڪري سگهيو ٿي، ان ڪري جنهن انقلاب وسيلي جاگيرداري نظام ۽ ان جي پيداوار بادشاهت ۽ آپيشاهي کي ختم ڪيو ويندو هو، تنهن کي جمهوري جدوجهد سڏيو ويندو هو، ۽ ان جي جاءِ تي قائم ڪيل حڪومت کي عوام جي حڪومت يا جمهوريت سڏيو ويندو هو، پر ڇاڪاڻ تہ هن جدوجهد جي اڳواڻي سرمائيدار ڪندا هئا، ۽ ان جي نتيجي ۾ قائم ڪيل نظام عملي طرح سرمائيداري نظام هوندو هو، تنهن ڪري ان لڪل حقيقت کي کولي بيان ڪرڻ لاءِ مارڪس، اينجلس جاگيرداري خلاف هلايل ان جدوجهد کي فقط جمهوري جدوجهد سڏڻ بدران سرمائيدار جمهوري جدوجهد

سڏيو ۽ ان جي نتيجي ۾ آيل انقلاب کي جمهوري ۽ عوامي انقلاب بدران سرمائيدار جمهوري انقلاب ڪوٺيو. اڳتي هلي جڏهن مزدور طبقي زور ورتو ۽ جاگيرداري کي ختم ڪرڻ واريون جدوجهدون سرمائيدارن بدران مزدورن جي اڳواڻيءَ هيٺ هلڻ ممڪن ٿي پيون، تڏهن اهڙن جاگيردار دشمن جدوجهدن کي سرمائيدار جمهوري جدوجهد بدران عوامي جمهوري جدوجهد سڏيو ويو، جن ملڪن ۾ سرمائيداري بدران جاگيرداري غالب هئي. جهڙوڪ پولينڊ، زيڪو سلوواڪيا، هنگري وغيره، تن ۾ سرمائيدارن بدران عوام طرفان هلايل جدوجهدن کي عوامي جمهوري جدوجهدون سڏيو ويو ۽ انهن جي ڪاميابي بعد جيڪي حڪومتون قائم ٿيون، تن کي عوامي جمهوريتون سڏيو ويو. هتي اها ڳالهه نوٽ ڪرڻ جهڙي آهي ته يورپ جا جيڪي ملڪ عوامي جمهوري جدوجهد ذريعي آزاد ٿيا ۽ جن کي عوامي جمهوريت سڏيو ويو، سي انقلاب کان اڳ گهٽ ۾ گهٽ رسمي طرح ڪنهن بي ملڪ جا غلام نه هئا پر خودمختيار هئا.

پر ڪجهه سال اڳ تائين ايشيا، آفريڪا، لاطيني آمريڪا جا اڪثر ملڪ اهڙا هئا، جن ۾ نه رڳو جاگيرداري نظام ڇانيل هو پر اهي ڌارين جا غلام به هئا. ان وقت اتي مسئلو نه رڳو جاگيرداري کي ختم ڪرڻ پر ان سان گڏ ڌارين جي غلامي کي ختم ڪرڻ جو به هو. انهن کي نه رڳو جمهوريت قائم ڪرڻي يعني جاگيرداري کي ختم ڪرڻو هوپر ان سان گڏوگڏ ان جي جاءِ تي سرمائيدار نظام بدران عوامي نظام به قائم ڪرڻو هو. پر اهو سڀ تڏهين ممڪن ٿي سگهيو ٿي جڏهين انهن ٻنهي ڳالهين سان گڏ قومي آزادي به حاصل ڪئي وڃي. اهڙيءَ طرح انهن ملڪن ۾ هڪڙو ته قوم کي آزاد ڪرڻو هو، يعني قومي جدوجهد هلائي قومي انقلاب آڻڻو هو، ٻيو جاگيرداري ختم ڪرڻي هئي، يعني جمهوري جدوجهد هلائي ٺورن وڏيرن، رئيسن، خانن، سردارن ۽ نوابن جي جاءِ تي ”جمهور“ يعني ”گهڻي عوام“ جو راڄ يا جمهوريت قائم ڪرڻي هئي ۽ ٽيون جاگيرداري نظام جي جاءِ تي سرمائيداري نظام بدران سوشلزم ڏانهن وني ويندڙ نظام قائم ڪرڻو هو. ٻين لفظن ۾ سرمائيدار جمهوريت بدران عوامي جمهوريت قائم ڪرڻي هئي، جيڪا اهڙي پُل هئي، جنهن جي وسيلي عوام جاگيرداري نظام کان ٽپي سوشلزم نظام تائين رسي سگهن ٿا.

اهڙي ريت جتي فقط جاگيرداري جو آزار آهي ۽ قومي غلامي ناهي، اتي فقط عوامي جمهوريت قائم ڪرڻ لاءِ عوامي جمهوري جدوجهد هلائي وڃي ٿي، ۽ عوامي جمهوري انقلاب آندو وڃي ٿو. پر جتي جاگيرداري لعنت سان گڏ، قومي غلامي جي لعنت به آهي، اتي عوامي جمهوري جدوجهد ۽ انقلاب سان گڏ قومي جدوجهد ڪري، قومي انقلاب به آندو وڃي ٿو. تنهن ڪري ان جدوجهد تي يڪو هڪڙو نالو، قومي عوامي جمهوري جدوجهد ۽ انقلاب رکيو وڃي ٿو.

هيئن ﻫ ٿي سگهي ٿو ته ڪي ملڪ سڄي جا سڄا ڪنهن ٻي جا غلام نه هجن، پر ان ملڪ اندر رهندڙ ڪي قومون ٻين جون غلام هجن. جيئن اسين سنڌي ۽ بلوچ قومون، پنجابي قوم ۽ مهاجر لساني گروهه جا غلام آهيون. ان ڏاڪي واري جدوجهد جو نالو عوامي جدوجهد رکيو ويو.

هينئين ڏاڪي تي اهي سڀ ماڻهو ۽ قومون ڪنيون ڪيون ويندڀون، جيڪي قومي آزادي جا حامي هجن، ان لاءِ جاگيردار طبقي کي ﻫ ڪافي ڇڏڇوٽ ڪئي ويندي ۽ رعايتون ڏنيون وينديون. ٻي ۽ مٿين ڏاڪي تي، اها ڇڏڇوٽ جي پاليسي ڏاڪي ﻫ ڏاڪي ختم ڪري جاگيرداري کي يڪو ٻهارو ڏنو ويندو.

پاڪستان ۾ جدوجهد مجموعي طرح عوامي جمهوري جدوجهد آهي، ڇو ته پاڪستان رسمي طرح هڪ خودمختيار ملڪ آهي ۽ اهو قومي آزادي جو ڏاڪو ٽپي چڪو آهي، پر جيئن ته پاڪستان ۾ سنڌي ۽ بلوچ ماڻهو پنهنجي قومي حقن واسطي ويڙهه ڪرڻ لاءِ مجبور آهن، تنهن ڪري انهن لاءِ سندن جدوجهد قومي توڙي عوامي جمهوري جدوجهد هوندي، پنجابي، پناڻ ۽ مهاجرن لاءِ اها خالص عوامي جمهوري جدوجهد هوندي. اها ڳالهه جنهن حساب سان ٿئي ٿي، اهو حساب هينئر ڪجهه بدليو آهي. ڪجهه وڏيڪ تجربي کان پوءِ بدليل صورتحال ۾ مٿي ذڪر ڪيل "قومي"، "عوامي" ۽ "جمهوري" اصطلاحن جي استعمال ۾ تبديلي آندي وئي آهي، جيئن ايشيا، آفريڪا ۽ لاطيني آمريڪا جا جيڪي ملڪ ڪجهه عرصو اڳ قومي غلامي جا شڪار هئا، سي هاڻ ذري گهٽ سڀ آزاد ٿي چڪا آهن، تنهنڪري قومي غلامي پنهنجي روايتي معنيٰ ۾ دنيا ۾ نالي ماتر وڃي بچي آهي. اڄ دنيا جي ملڪن جي گهڻي اڪثريت رسمي طرح خودمختيار آهي، ان ڪري اڳوڻي حساب سان يورپ، آمريڪا، جپان کان سواءِ باقي دنيا ۾ هاڻي جيڪي جدوجهدون آهن، سي فقط عوامي جمهوري جدوجهدون سمجهڻ کپن. پر عملي طرح ڏٺو ويو آهي ته اها رسمي آزادي گهڻي ڀاڱي نالي ماتر آهي ۽ دنيا جا اڪثر ملڪ سامراج جا غلام آهن. سڌي طرح نه پر اڻ سڌي طرح انهن ملڪن لاءِ آزاديءَ جي جنگ اڃان ختم نه ٿي آهي، ان فقط روپ بدلايو آهي. ان ڪري اهڙن سمورن ملڪن کي، حقيقي قومي آزادي جي جدوجهد جاري رکڻ گهرجي. هاڻي اهڙن ظاهري طرح آزاد ملڪن جي ماڻهن طرفان سامراجي غلامي خلاف سامراج دشمن جدوجهدن کي ﻫ قومي جدوجهدون سڏيو وڃي ٿو. اهڙن ملڪن ۾ مجموعي جدوجهد جاگيرداري خلاف يعني عوامي جمهوري هوندي، پر ملڪ اندر ننڍڙين مظلوم قومن لاءِ اها عوامي جدوجهد سان گڏ قومي جدوجهد ﻫ هوندي، ڇو ته انهن کي قومي بالادستي کان ﻫ جان ڇڏائڻي آهي.

اڳتي هلي تجربي جي روشني ۾ ڏٺو ويو ته جتي قومي عوامي جمهوري جدوجهد هلائڻي آهي يعني جاگيرداري خلاف توڙي قومي آزادي، ٻنهي لاءِ جدوجهد ڪرڻي آهي،

اتي اهو بهتر ٿيندو تہ ٻنهي جدوجهدن کي گڏ هلائيندي ان يکي گڏيل جدوجهد کي ٻن ڏاکن ۾ ورهايو وڃي.

پهرين ۽ هيٺين ڏاڪي تي قومي غلامي خلاف جدوجهد تي گهڻو زور ڏنو وڃي ۽ ٻي جدوجهد تي ان کان ٿورو گهٽ زور ڏنو وڃي. ان ڏاڪي کي ڪاميابيءَ سان ٽپڻ ۽ قومي آزادي حاصل ڪرڻ کانپوءِ عوامي جدوجهد يعني جاگيرداري جي هر نشان کي ڪرڙي صاف ڪرڻ جي جدوجهد کي پوري زور شور سان ڪنيو وڃي ۽ جاگيرداري جي ٻڻ بنياد کي ختم ڪيو وڃي. ان هيٺين شروعاتي جدوجهد جي ڏاڪي جو نالو قومي جدوجهد رکيو ويو ۽ مٿين انهن جدوجهدن سان بہ اهوئي قانون لاڳو ڪيو ويندو آهي تہ يکي قومي عوامي جمهوري جدوجهد کي ٻن ڏاکن ۾ ورهائي، هيٺين ۽ شروعاتي ڏاکي کي، قومي جمهوري جدوجهد ۽ مٿين ڏاکي کي، عوامي جمهوري جدوجهد سڏيو وڃي ۽ ٻنهي ڏاکن جي جدوجهدن لاءِ هڪڙي يکي حڪمت عملي ماتحت مختلف پاليسيون ڪتب آنديون وڃن.

اهڙيءَ طرح ڏنو ويندو تہ قومي جمهوري جدوجهد ۽ عوامي جمهوري جدوجهد جا اصطلاح تاريخي واقاري جي پيداوار آهن. ٻئي مارڪسي، سائنسي اصطلاح آهن ۽ هڪڙي ساڳي جدوجهد جي ٻن ڏار ڏار ڏاکن جا ڏار نالا آهن. اهي ٻئي هڪ ٻئي جون مخالف جدوجهدون ناهن. چيني روسي جهڳڙي سان انهن اصطلاحن جو ڪوبہ واسطو ڪونهي. ان باري ۾ روس ۽ چين ۾ ڪڏهين بہ ڪو تڪرار يا بحث نہ ٿيو آهي. عالمي ڪميونسٽ تحريڪ ۾ بہ انهن بابت ڪوبہ اختلاف يا تڪرار ڪونهي.

پاڪستان ۾ ڪنهن بہ ان کي تڪراري نقطو نہ نهرايو آهي. ان بابت هڪڙو بہ ليک نہ لکيو ويو آهي.

ان ڳالهہ کان شيعي سني قسم جو فساد ڪڙو ڪرڻ جي ڪوشش فقط لکنو ۽ دهلي جي شوشي بازن جي فتني باز ذهنن جو فتور آهي يا سندن فرمانبردار چاڙتن جي جهالت ۽ حماقت ۽ غلامانہ ذهنيت جو ثبوت آهي.

●●●

(محترم رسول بخش پليجي صاحب جي ليڪچر تان ورتل)